

Sammlaren

Tidskrift för

svensk litteraturvetenskaplig forskning

Årgång 118 1997

Svenska Litteratursällskapet

REDAKTIONSKOMMITTÉ:

Göteborg: Lars Lönnroth, Stina Hansson

Lund: Per Rydén, Margareta Wirmark, Eva Hættner Aurelius

Stockholm: Ingemar Algulin, Anders Cullhed

Uppsala: Bengt Landgren, Johan Svedjedal, Torsten Pettersson

Redaktörer: Hans-Göran Ekman (uppsatser) och Claes Ahlund (recensioner)

Distribution: Svenska Litteratursällskapet,

Litteraturvetenskapliga institutionen, Slottet ing. A0, 752 37 UPPSALA

Utgiven med stöd av

Humanistisk-Samhällsvetenskapliga Forskningsrådet

Redaktionen tackar de professorer i ämnet som verkat som referenter under en tvåårsperiod:

Ingemar Algulin, Anders Cullhed, Eva Hættner Aurelius, Ulla-Britta Lagerroth och Thure Stenström.

Bidrag till *Samlaren* insändes till Litteraturvetenskapliga institutionen, Slottet ing. A0, 752 37 Uppsala. Samtliga insända uppsatser granskas av externa referenter. Ej beställda bidrag skall lämnas först i form av utskrift och efter antagning även på diskett i något av ordbehandlingsprogrammen Word for Windows, Word for DOS eller Word Perfect.

ISBN 91-87666-12-x

ISSN 0348-6133

Printed in Sweden by
Gotab, Stockholm 1998

ren, historien eller det gudomliga. Denna världsåskådning har också en språklig sida: de två sfärerna söker kontakt med varandra och den fråga som sent omsider ställs är om denna kommunikation är möjlig.

Det finns inte många invändningar att rikta mot Bernt Olssons magistrala studie. Alla analyser är väl inte helt övertygande, vilket närmast vore orimligt med tanke på deras antal. Citaten kan någon gång flöda väl ymnigt och framställningen emellanåt bli alltför kompakt, så till exempel när Vicos, Hamanns, Herders och Friedrich Schlegels tankar i språkfilosofiska frågor presenteras på en och en halv sida (s. 59f). Att nästan undantagslöst använda sig av diktцитat som underrubriker till de enskilda kapitlen är å andra sidan inte särdeles informativt.

Anmärkningar av detta slag tenderar att synas såväl otacksamma som småaktiga när man fått bevittna en lärdomsuppväning av sällan skadat slag. Den fäkunnige läsaren riskerar att sjunka ned i självförakt och tvivel beträffande sin egen, mer måttfulla beläsenhet och bildning. Det kommer därför som en befrielse när ”den generade författaren” i en passage (not 3, s. 414) bekänner att en litterär allusion gått honom helt förbi – till A.A.Milnes *Nalle Pub!*

Pär Hellström

Jens Kr. Andersen: *Bellman og de danske guldalderdigtere. En studie i litterær reception*. Danmarks Universitetsforlag 1996. 137 ss.

Selskabet Bellman i Danmark har under de senaste åren utvecklat en aktivitet, som ingalunda står tillbaka för det svenska Bellmansällskapet. Deras medlemsblad utkommer med flera nummer per år, och nu föreligger med ovanstående titel Band 1 av en egen skriftserie. Författaren, universitetslektor Jens Kr. Andersen, som tillägnat boken ”min dansk-svenske fru”, är tillika ordförande i Selskabet.

Det danska intresset för Bellman, som började i poeters livstid, har uppmärksammats tidigare, alltsedan Karl Warburg år 1895 publicerade sin banbrytande (om inte i alla detaljer korrekta) översikt i *Sammlaren* 16. I vår tid har från svensk sida Carl Fehrman (i *Nordisk Litteraturhistorie – en bog til Brøndsted*, 1978) och Anders Palm (i *Möten mellan konstater*, 1985), lämnat bidrag till ämnet, medan de tyngst vägande danska bidragen är O. Schonings lilla bok *Bellmans digtning og dens indflydelse i Danmark* från 1904 och Fr. Birket-Smiths tvådelade uppsats ’Bellman i Danmark’ i *Ord och bild* 1928. Andersen är dock alltför blygsam när han i förordet skriver: ”Det er et i hovedsagen kompilatorisk arbejde, der forhåbentlig vil kunne lette fremtidige Bellmanstudier ved at samle og systematisere litteraturhistoriske fakta, der

hidtil har måttet opledes flere steder, og kun i anden række måske – trods alt – supplerer forgængere” (s. 7).

Arbetet utmärker sig inte bara genom fullständighet och översiktlighet, utan bryter ny väg genom att sortera Bellmanlånen efter ett finurligt system och placera dem i deras kontext i de verk, de dyker upp i. Han klassificerar dem efter lån av melodi, lån av motiv eller situation, och lån av tema, varmed han menar en allmännare likhet i livshållningen (’ideologin’), t.ex. ”levelæren ... Drik og elsk i den korte tid, du har tilbage” (s. 13). Om man sätter plus- eller minustecken till dessa tre kategorier, kommer man till sju typer av lån varierande mellan likhet på alla tre nivåerna (’type IV’) och olikhet på alla tre, som naturligtvis är brist på lån, alltså ’type 0’. Vad han inte tar med, är rent stilistiska lån, dvs fraser och uttryck som slår en läsare som avgjort ”bellmanska” men alltså faller genom författarens säll. När t ex Peter Faber skrev ’Den glade Svend’ (’Ja Haandværksmanden har det godt...’), lånade han inte bara melodin från FrS 21, utan också det humoristiska rimmet (hos Bellman *tre – nöjdare*; hos Faber *tre – Baiere, Markerne* m fl); ändå rubriceras sången som rent melodilån (typ I).

Förf. tar som undersökningsobjekt tjugo ”guldalderdigtere”, ordet använt i liberalt omfattande betydning, för omkring hälften skulle nog snarare räknas till det danska *sølvalder*; begreppet tänjs ut till att täcka perioden fram till 1870-talet och därmed det moderna genombrottets början i Danmark. Till ”diktarna” räknas också balettmästaren August Bournonville och skådespelarinnan Johanne Luise Heiberg. Den senare har visserligen skrivit ett par sångspel, där Bellmanmelodier kommer till användning, och den förre, en centralgestalt i tidens kulturliv, kommer med som upphovsman till baletten *Bellman eller Polskdansen paa Grønaland*, där både Bellmansfigurer och Bellman själv uppträder till musiken till nio av Epistlarna; baletten var en avgjord succès och uppfördes inte mindre än 125 gånger på 1800-talet. Något oväntad är också diktaren nr. 16, ”H. Scharling/E. Reumert”. Henrik Scharling publicerade 1862 romanen *Nøddebo Præstegaard*, som snart blev populär men inte har något med Bellman att göra. Det har däremot Elith Reumerts dramatisering från 1888, idet två Bellmanmelodier (FrS 10 och FrE 31) används till inlagda sånger i denna ’vaudeville-komedi’. Själva texten utgavs så sent som 1980; om de togs med här i strid mot förf:s i boken för övrigt gällande stoffbegränsning, så måste det vara för att sångerna ”hører til dem, enhver dansker (dog måske især de halv- og hel-gamle) vil kunne synge med på” (s. 83).

Efter ett inledande kapitel, där förf. explicerar sitt framgångssätt, ägnas så var och en av författarna först en ”extern” och sedan en ”intern” undersökning. I den första dokumenteras den behandlades kännedom om Bellman med hjälp av yttringar i brev, dagböcker eller

självb biografiska publikationer eller andra personers vittnesbörd, t ex Johanne Luise Heibergs redogörelse för 'Bellmansommaren' paret Heiberg upplevde i Hørsholm tillsammans med Henrik Hertz, som själv fasthöll upplevelsen i den samma år publicerade diktrilogin *Erindringer fra Hirschholm*; två av dem skulle sjungas till melodierna på FrE 77 och 69. I den "interna" delen behandlas då själva Bellmanslånen och bestäms typerna genom en jämförelse mellan originalet och låntagarens produkt.

I det avslutande tredje kapitlet får vi så en översikt över de behandlade lånen, uppförd efter FrE och FrS-nummer, med ett nummer ur *Bacchi Orden* och 'Vaggvisa för min son Carl' som de enda Bellmansköllorna utanför Epistlarnas och Sångernas krans. Här rubriceras de danska sångernas början eller titel, verket (t ex en pjäs eller en diktpublikation) de tillhör, författarens namn, publikations- resp. spelåret, låntypen samt sidorna i boken där sången ifråga omtalas. Genom ett förbiseende har två lån råkat utelämnas: Under FrE 32 J. L. Heibergs "Seer man, hvor snart / sig nu Bladet kunde vende" ur *Kjøge Huuskors* (1831), enligt Andersens ett rent melodilån (typ I), sidohänvisningen skulle vara 49f. Och under FrE 42 saknas "Barbitonen ved min arm" av Henrik Hertz, publicerat 1819 i broderen Sylvesters samling *Studenterviser*, ett typ I-lån behandlat på s. 44. Ett Hertzmelodilån som inte alls nämns i boken är dikten 'Fjerboldspillet' efter FrE 55 ("Luften er blaa, Veiret er stille..."; *Digte* II 87ff.). I fem fall är låntyperna icke utsatta: För Plougs "Kors hvor man lever, naar først man er død" (FrE 13) är det typ II, för samme författares "En Digter, min Herre, der har i sin Sang" (FrS 38) typ I, och likaså för Hostrups "Frue, jeg veed, hvem der gjorde de Knuder" (FrE 73) och för Bøghs "Aa, Du kan troe, jeg har løbet!" (FrE 18) och "Frøken, er det nu det Svar jeg fortjente!" (FrE 77). På s. 119 rubriceras fem lån från FrS 5b, av vilka bara det första rätteligen hör hit. För när melodin hade använts 1828 av Heiberg och Kuhlau som instrumentalmusik i sångspelet *Elverhøi*, förbands det för danskarna ej längre med "Se svarta böljans vita drägg" utan var helt enkelt 'Menuetten fra *Elverhøi* – så låter melodihänvisningen hos de två Faber-texterna; till Winthers två texter saknas tryckta uppgifter, men man vet genom andras vittnesbörd att de sjöngs till denna melodi. – Efter detta korta, men genom sin uppslagskarakteristiska ovärderliga kapitel följer så på ss. 122–137 en bibliografi, uppdelad efter texter och sekundärlitteratur, och ett namnregister.

Det är ett förvånansvärt brett register av Bellmans-sånger som anträffas hos dessa 20 författare. Med ovanstående justeringar blir det en summa av 166 lån, som fördelar sig på 56 Epistlar och 20 Sånger, plus Vaggvisan och slutkören från *Bacchi Orden*. Popularitetsskalan avviker delvis från vad vi väntar oss med vår egen tids erfa-

renhet. Favoriten var "Klang mina flickor!" (FrE 77) med sju förekomster, åtföljd av "Supa klockan över tolv" (FrS 10) och "Ren calad jag spår och tror" (FrE 42) med sex var och "Så lunka vi så småningom" (FrS 31) och "Se Movitz, hvi står du och gråter" (FrE 31) med fem var.

När det gäller fördelning på låntyper, är det, vad man väntar sig, nämligen att melodilånen är den långt övervägande formen av lån i denna vaudevillernas blomstringstid i Danmark (101 förekomster). Förf. tycks ibland rynka näsan åt dem, men recensenten tycker det glädjande nog att möta en så utspridd kännedom om Bellmanmelodier. Näst största gruppen, med 37 förekomster, är typ II, där den danska sången har både situation eller motiv och melodi gemensamma med originalet. Typ III (norm eller tema och melodi, men inte situation/motiv, gemensamma) representeras av 15 sånger, typ IV (överensstämmelse i alla tre kategorierna) av 8. Av dessa stammar 7 ur Heibergs *Ulla skal på bal*, en dramatisering av Fredmans och Bellmans värld, där Epistlarna är "stoffet", inte inspirationen till något helt nytt, och det sista är en översättning av FrE 36, som fanns bland Emil Aarestrups manuskript och publicerades länge efter hans död. Till typ V (överensstämmelse bara i situation/motiv) räknas fyra dikter: En dryckesvisa i Carl Baggers *Min Broders Levned* inspirerad av FrE 72, Blichers 'Haga', "reaktiv imitation" av FrS 64, H. C. Andersens adaptation av Vaggvisan, och Heibergs sång i *Aprilsnarrerne* om en svensk dansmästare, där FrE 69 har varit förebilden. För typ VI (överensstämmelse bara i norm/tema) anför förf. ett enda exempel (Winthers dikt 'Den drømmende Pan'), medan han hittar tre fall av typ 7 (överensstämmelse i bägge de sista kategorierna, dock inte i melodi/metrum). Facit är helt klart och inte oväntat: Bellman bars till Danmark först och främst på sångens vingar, inte som litteratur.

Så omfattande Bellmans närvaro i Danmark under dessa fem-sex decennier kan förefalla, så skall man, för att hålla bilden i balans, inte glömma att några av de största namnen från just denna tid lyser med sin frånvaro eller skymtar bara vid randen. I Grundtvigs gigantiska författarskap tycks Bellman inte förekomma; hos den andra stora enstöringen, Kierkegaard, nämns han bara en gång i förbigående. Hos Oehlschläger och Ingemann finns det bara spår, hos Poul Møller inte ens det. Hos Blicher kommer Bellman in i bilden i samband med ett Stockholmsbesök, men inte annars (så alkoholist han var). Det var den Heibergska vaudevillen, som banade vägen för en bred ström av Bellmanslån, med Henrik Hertz, Thomas Overskou, J. Chr. Hostrup, Peter Faber og Erig Bøgh som ivrigt praktiserande efterföljare; hos politikern Carl Ploug tjänade Bellman framför allt skandinavismens ändamål. Heiberg och Hertz höll sig nästan uteslutande till Epistlarna, vilket också måste

betraktas som ett estetiskt val; från och med Hostrup dras Sångerna in i större utsträckning.

Det är en Biedermeier-Bellman vi möter i dessa danska adaptationer, där värdshusslagsmål och bordell-damer är förvisade från platsen, och i uttal om diktaren betonas det gärna att Bellman var en observatör av, inte en deltagare i, det *low life* han skildrar. Andersen har ofta anledning påpeka romantiseringen och idylliseringen, som avkläder Bellman hans demoniska och tragiska dimension och gör honom till en gemytlig men ändå *åndfull* borgare som sprider *hygge*.

Svenska läsare har all anledning att vara tacksamma för denna omsorgsfulla kartläggning av Bellmans inflytande i den kanske rikaste perioden av dansk litteratur- och kulturliv. Men läsaren skall komma ihåg att bilden inte är fullständig. För det första hör vi ingenting om Bellmans betydelse i det omedelbart föregående tidskedet, klubbvisetiden, fastän dess Bellmanreception förblev en levande realitet långt senare. Andersens förteckning har inga exempel på lån från FrS 56 ("När jag har en plåt att dricka"). N. T. Bruuns dryckesvisa "Evan byder os at drikke" förblev populär långt in i 1800-talet (och denna rad användes också ofta som melodibeteckning), och P. A. Heibergs "Har jeg kun en lumpen Daler" fortlever ända in i 1900-talets sångböcker; bägge två har sin utgångspunkt i FrS 56. En annan klubbvisa som länge förblev i folkets mun var W. H. F. Abrahamsons lån från FrS 35 (Gubben Noach), "En tungsig, en tungsig melancholisk Mand". Karl Warburg registrerade de flesta av klubbvisetidens lån men hade inte anledning yttra sig om sångernas efterliv.

Andersen fasthåller i 'Konklusion' att han inte eftersträvat fullständighet ens för den begränsade tidsrymd han har valt. "I undersøgelsen her har der været focuseret på en knæsat kanon af forfatterskaber, medens den (velfortjente?) glemsel, der fx. blevet en forfatter som *Chr. Molt Wengel* til del, her er (uretfærdigt?) cementeret, idet Wengels vaudeviller (med notoriske melodilån fra B) er blevet overladt til den interesserede læsers selvstudium. Det er sket ud fra den overbevisning, at en forøgelse af materialet med yderligere vaudevillister fra 1840'erne og 1850erne næppe vill have kunnet ændre billedet af dansk B-reception afgørende" (s. 110). För all del, men aptiten växer med maten, och det finns, när man går igenom periodens sångböcker, mycket material som inte bara duplicerar vad de mera namnkunniga författarna har gjort bättre. Något av det är anonymt, t ex en ytterligare framställning av Bellmanfigurer på scenen i stil med Heibergs *Ulla skal på bal* med titeln *En Aften paa Djurgaarden* (ca. 1850), kalkerad på *En Aften paa Tivoli* (1845), eller *Salonen, eller Intriguen i Kræmmerhuset*. Intressanta är också tidsdikter till Bellmanmelodier, t ex V. Rodes 'For den frie Presse' efter FrS 41 ("Joachim ut Babyon") eller Edvard Lembckes harmfyllda utbrott

efter nederlaget 1864, "Blev nu til Spot dine tusindaars Minder", efter FrE 77, som sjöngs i många decennier, fram till genföreningen 1920.

Och till sist ville man gärna se en registrering av Bellman-*original* i periodens danska visböcker, för de var väl det omedelbaraste uttrycket för sångernas popularitet i grannlandet. Det är ett tecken på den stimulans som utgår från ett arbete att man vill ha mer. Boken är skriven med en specifik dansk kombination av lärhet och lätthet, som det kanske framgår av citaten, och läsaren bjuds på en behagfull promenad genom det danska Biedermeierlandskapet och påminns att kombinationen av snabbhet, humor, ironi och sentimentalitet förekom hos många av H. C. Andersens samtida. Svensk litteraturvetenskap har kanske i alltför hög grad låtit sig absorberas av det moderna genombrottet; i postmodernismens tid förtjänar den danska guldåldern förnyad uppmärksamhet.

Hans Kubn

I lärdomens trädgård. Festskrift till Louise Vinge 24.11.1996, red. av Christina Sjöblad, Mona Sandqvist, Birthe Sjöberg och Johan Stenström. Litteratur Teater Film, Nya Serien 15. Lund University Press. Lund 1996.

På omslaget till *I lärdomens trädgård*, en nytutgiven festskrift till Louise Vinge med anledning av hennes 65-årsdag, avbildas en av de välkända gobelängerna i serien *Damen med Enhörningen* nämligen Hörseln. I den lundsiska redaktionskommittén fäster man sig inte bara vid själva motivet, den gåtfulla enhörning museibesökaren först observerar, utan vid det omgivande, trädgården. I förordet hämtar redaktörerna inspiration ur Louise Vinges essä "Tre trädgårdar – tre tider". De fokuserar forskaren Louise Vinge men också folkbildaren, handledaren, "odlaren, kollegan och vännen". "Tillförsel av näring och den kärleksfulla ansningen av alltför vildvuxna skott" med spade och sekator kännetecknar inte bara Louise Vinges strategi i den fysiska trädgården på Hantverksgatan, utan även på den andliga, vid institutionen på Helgonabacken.

Även redaktörerna har haft ett hårt trädgårdsarbete. Festskriften omfattar 35 bidrag, förutom bibliografi, mot 19 i motsvarande skrift till Bernt Olsson, 27 i den till Ulla-Britta Lagerroth och 23 i *Diktaren och hans formvärld*, festskriften till Carl Fehrman och Staffan Björck. Det måste ha vållat möda att anså bidragen så att de passar in under de sex underrubrikerna "Litteraturhistorieskrivning", "Romantikens idéer och texter", "Regionernas litteratur", "Berättandets former", "Möten mellan texter" och "I diktens lustgård". Rubrikerna speglar olika grenar av Louise Vinges egen verksamhet. Christina Sjöblad, Mona Sandqvist, Birthe Sjöberg och Johan